

EKONOMIJA SRBIJE 2014-2018. KROZ KLJUČNE POKAZATELJE

UVOD

Analize su sredstvo za dobijanje bitnih poruka o predmetu koji se proučava. Njihova vrednost je u uputima za akcije, koje iz nje proizilaze. Prošlost sama za sebe ne znači ništa, ona se vrednuje samo po poukama koje nam pruža radi budućeg usmeravanja ka boljitku. Sledeći ovakvu logiku, ekonomske analize su odavno postale prethodnica u fundiranju ekonomske politike. Već je zapaženo da visokorazvijene ekonomije imaju vrlo detaljno razvijene analize čije nalaze pretvaraju u stavove o ekonomiji i u projektovanje ekonomske politike. I obrnuto, slabo razvijene zemlje nisu sebi predmet ozbiljnih analitičkih sagledavanja, usled čega otuda i ne izvlače pouke za buduća ekonomska i socijalna usmeravanja.

Ekonomija Srbije nalazi se pod analitičkom lupom najsofisticiranijih profesionalaca, organizovanih u okviru moćnih institucija, među kojima za perjanice važe Svetska banka i Međunarodni monetarni fond. Rezultat toga je činjenica da na raspolaganju imamo veoma precizne dijagnoze njenog stanja. Takve analize uobičajeno kulminiraju u predlaganju seta mera ekonomske politike, koje su primerene identifikovanom i karakterizovanom stanju ekonomije.

Analiza ekonomije Srbije koja sledi fokusira se na prethodnih pet godina, što su godine izvlačenja iz krize koja je došla kao posledica svetske ekonomske krize. Podaci nesporno govore da je prethodnih pet godina donelo niz promena u ekonomiji Srbije, koje se mogu označiti kao povoljne. Dakle, BDP Srbije je, nakon 2014. godine, ostvarivao svake godine pozitivnu stopu rasta. Međutim, taj rast nije bio niti primeren potencijalima našeg rasta, niti visini uporednih stopa rasta koje su ostvarivale države u neposrednom okruženju. Analiza ključnih ekonomskih parametara razvoja Srbije u definisanom periodu izvedena je na osno-

REZIME

Ključne reči: Srbija, reforme, bruto domaći proizvod, stopa razvoja, investicije

Srbija još uvek nije izvela tranziciju svog sistema socijalnih i ekonomski odnosa, još se nije institucionalizovala i restrukturirala na način na koji su to učinile druge zemlje bivšeg socijalizma. Sama činjenica da još nije dostigla nivo BDP-a iz 1989. godine dovoljno govori. Mnogo je ostataka starog i nesaglasnog sa tržišnom ekonomijom. Srbija nije našla način da se organizuje kako bi ostvarila značajni rast koji joj je potreban da bi se izvukla iz nevolja u koje je zapala zbog nesnalaženja posle pada Berlinskog zida.

Poruka iz analize koju smo izveli jeste da je Srbija, i pored institucionalnih reformi koje uspešno izvodi, pred velikim izazovima. Širok jaz zjapi prema drugim uporedivim državama. Zaključak je da samo odlučne reforme mogu voditi ka boljitku.

vu verifikovanih autoritativnih informacija. S obzirom na to da njeni rezultati nisu ostvarivani u izolaciji, oni su posmatrani u povezanosti sa nizom isprepletenih globalnih, evropskih, balkanskih i specifičnih srpskih okolnosti.

OKOLNOSTI U KOJIMA JE EKONOMIJA SRBIJE FUNKCIONISALA

Otvaranje i uslovljenost okruženjem

Srpska ekonomija je u sve većoj meri izložena uticajima okruženja, koje ide od balkanskog, preko drugih integracionih celina, do Evrope i globalnog okruženja. Svet se sve više ujedinjuje, a to ujedinjavanje daje šansu da se koriste mnoge beneficije, koje nisu automatske već uslovljene dobrom prilagođenošću, ali se tako trpe i mnogi udari kojima se takođe mora prilagođavati radi minimiziranja šteta. Da bi ubirala beneficije, srpska ekonomija mora usavršiti svoje mehanizme adaptacije, mora se na odgovarajući način institucionalizovati i funkcionalno uzdignuti. Isto tako, posebni su mehanizmi zaštite od rizika različite prirode i dometa uticaja. Faktički, pozicija koja se ostvaruje sa ekonomijom rezultat je sistematskih mera i neprekidnog bdenja nad svim onim što tu ekonomiju uslovljava, udruženo sa akcijom neprekidnog usavršavanja. Svako jenjavanje bilo koje od akcija kompleksnog adaptiranja okolnostima već ugrožava neke kvalitete ekonomije koja je u pitanju.

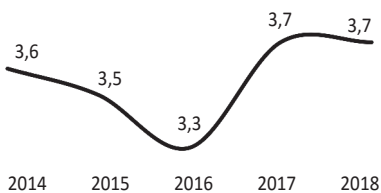
Neprekidno usavršavanje u svakom pogledu, reformisanje svega što koči, uslov je napretka Srbije.

Srbija je u prethodne tri decenije prošla put od potpunog raspada i sistema u celini i njene ekonomije, preko sporog oporavljanja, do današnjih dana kada su u priličnoj meri razrađeni mehanizmi kontrole ekonomije. Na tom putu vrlo su značajnu ulogu odigrale EU i globalne institucije koje posmatraju, analiziraju stanje ekonomije, preporučuju mere upravljanja, nadgledaju procese i ocenjuju efekte radi daljeg usmeravanja. Reč je o institucijama EU i Svetskoj banci (SB) i Međunarodnom monetarnom fondu (MMF). Svaka ozbiljnija ocena stanja i dostignuća srpske ekonomije mora se nezaobilazno posmatrati u svetlu delovanja ovih faktora.

Šire okolnosti u kojima posluje Srbija

Globalni kontekst. Globalna ekonomija je izraz koji pokriva ekonomske agregate svih država obuhvaćene i iskazane u skladu sa odgovarajućom metodologijom. U skladu s tim obračunima globalni GDP iznosi preko 80 hiljada milijardi dolara. U Izveštaju MMF-a za 2018. godinu (4) stoji da je razvoj koji je počeo sredinom 2016. godine postojan i da će biti približan stopi rasta BDP-a u 2017 i 2018. godini.

Grafikon 1. Stopa rasta BDP globalno

Izvor: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD

Ekonomije, globalno, u prethodnih pet godina imale su vrlo dinamičan rast. Nakon globalne ekonomske krize svet se vodio najboljim saznanjima o delotvornosti ekonomskog sistema i ekonomskih politika. U tih prethodnih pet godina globalno iskazan rast BDP-a je imao najnižu tačku u 2016, a najvi-

šu u 2017. i 2018. godini. Ovo je kompozitna stopa, što znači da je rezultat različitih kretanja ove stope u pojedinim regionima sveta. Svetska banka daje podatke raščlanjene na one koji se odnose na razvijene ekonomije i na one koji se odnose na ekonomije u razvoju. U svim tim statistikama je stopa rasta BDP-a u razvijenom svetu niža, ali je uvek stabilnija nego kod zemalja koje su u razvoju. S druge strane, zemlje u razvoju su značajniji izvor rasta, jer je reč o velikoj proporciji sveta koji ima veliki potencijal.

Države širom globusa čine sve da podstiču svoj razvoj i stabilnost. One prepoznaju faktore svog razvoja, razvijaju svoje analitičke, planske i monitoring mehanizme. U svoje upravljačke mere ulivaju visoko znanje i sofisticirane pristupe specijalizovanih organizacija.

Finansijska stabilnost svih jurisdikcija je unapređena, što se smatra bitnom tekovinom iskustva iz svetske ekonomske krize. Širom sveta su aktivirani regulatori i nadgledanja, razvijeni standardi, alati i prakse držanja stanja finansijske stabilnosti pod kontrolom. Upravljanje sistemskim rizicima je unapređeno uvođenjem makroprudencijalnih okvira, politika i instrumenata radi držanja rizika pod kontrolom.

Identifikovani su razlozi koji dovode do usporavanja razvoja: trgovina i proizvodnja su u opadanju, globalni poredak zasnovan na multilateralizmu se dosta urušio, težnje ka trgovinskom bilateralizmu su značajno porasle, mere protekcionizma

su se osnažile, nacionalni interesi izbijaju u prvi plan, regulativa sledi ova kretanja i sprečava slobodu kretanja roba, kapitala i ideja. Vreme za rešavanje odnosa na novim osnovama donosi usporavanje. Činjenica je da nema na vidiku neke pojave koja bi povukla ka globalizaciji. Upravo je obrnuto, dolazi period sporalizacije (slowbalisation), koja afirmiše regionalnu razmenu koja će uglavnom biti po kontinentima, što će dovesti do kompenzacije u razvoju koji se odvijao globalno. Dugoročno posmatrano, veruje se da će se javiti novi problemi i da će neki stari mehanizmi morati da se rehabilituju (trenutno potisnuti multilateralizam), kao i iznađu novi koji će stimulisati jačanje veza kao uslov za više stope razvoja.

Nailazi vreme sporalizacije umesto globalizacije.

Međutim, uvek ostaju mnogi izazovi i rizici. Globalno se govori o nepravednoj enormnoj kumulaciji bogatstva uskog sloja nasuprot kog stoje vrlo mršave nagrade za rad koje idu u ruke ogromne većine; nema dovoljno investicija u ljudski kapital, a obrazovni sistemi nisu dovoljno saobraženi razvojnim potrebama; strukturne reforme su stalni zahtevi; sve politike se moraju sve jače izoštravati.

Svetska banka ocenjuje da su perspektive rasta u 2019. godini zamračene, jer: pogoršali su se finansijski uslovi, industrijska proizvodnja je umerenija, trgovinske tenzije ostaju visoke, neka tržišta zemalja u razvoju su iskusila finansijski stres; oporavak je izgubio dah, vidljivi su znaci akutnog nereda na finansijskim tržištima a na pomolu su trgovinski sporovi; dužnička ranjivost zemalja u razvoju, naročito one sa niskim dohocima, je porasla (11, XII). Mnogi glasovi stručnjaka i globalnih institucija upozoravaju na mogućnost izbijanja nove svetske ekonomske krize, iz prostog razloga što i dalje postoje mnogi problemi koji su stajali iza svetske ekonomske krize i 2008. godine. Na vidiku je smena globalizacije sporalizacijom (9, 17).

Različiti delovi globalne ekonomije imaju kako različite polazne osnove za razvoj tako i različite izgleda za ostvarenje tog razvoja. Preporuke Svetske banke su da se jačaju osnove razvoja uzdizanjem ljudskog kapitala, otklanjanjem barijera za investiranje i da se snažnije promovišu trgovinske integracije.

Grafikon 2. Stopa rasta BDP EU

Izvor: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/EU/EURO/EUQ

Evropski kontekst. Ekonomija EU godišnje stvara 18,8 hiljada milijardi dolara (podatak za 2017.), i po tome je druga u svetu, odmah iz Sjedinjenih Država. Ona stvara 22% BDP-a sveta. Ta ekonomija funkcioniše u okvirima specifično izgrađenog socijalnog i političkog poretka. Ekonomija EU je konstituisana na principima jedinstvenog, slobodnog tržišta. Od 28 zemalja EU, njih 19 koriste jedinstvenu valutu. Nakon nastanka svetske ekonomske krize 2008. godine izoštrile su se neke od ranije postojećih suprotnosti. Reč je o suprotnosti EU i zemalja na jugu Evrope, kao i suprotnosti između Centralne i Severne Evrope. Uz ovo, sve češće se govori o podeli EU na principu „dve brzine“, gde su jedni oni koji su na čelu kolone (Nemačka, Francuska i još neke zemlje), a drugi oni koji kaskaju i nisu u stanju da pirhvataju promene na način kako to čine oni na čelu kolone. Tokom poslednjih godina manifestovani su i mnogi problemi koji su doveli do potresajućih posledica. Jedan od ključnih događaja u tom smislu je odluka Veli-

EU je puna protivurečnosti, što usporava njen razvoj.

ke Britanije na referendumu iz 2016. godine da istupi iz članstva EU. Velika kriza imigracije iz 2015. godine dovela je do mnogih tenzija unutar i između država članica EU. Usled dejstva krize nastao je zastoj u prihvatanju novih država-kandidata u članstvo EU.

U prethodnih pet godina (2014–2018) EU je ostvarila zadovoljavajući napredak, kako u tempu razvoja tako i u pojedinačnim aspektima ekonomije. Primarna vučna snaga tog razvoja je privatna potrošnja. Stopa rasta BDP-a koja je ostvarena u EU je na zavidnom nivou, a kretala se od 1,9% u 2014. godini do 2,7% u 2017. godini (4). Kad se uzme u obzir da je u pitanju visoko razvijena ekonomija, stope rasta BDP-a su sasvim zadovoljavajuće. Valja imati na umu da su prognoze stopa rasta za EU tokom godine korigovane nadole, jer su performanse bile slabije od prvobitno očekivanih.

Niz je problema s kojima se EU rva.

Jedan je Bregzit i njegov ishod. Njegova realizacija izaziva odgovarajuće udare (nešto je već realizovano) i potrebne su mnoge mere prilagođavanja, što će izazvati značajne troškove. Francuska je vrlo potresena unutrašnjim nemirima izazvanim nezadovoljstvom masa, a ishodi pritiska unutar Francuske još nisu jasni. Poljska i Mađarska uveliko kontriraju Briselu, što postaje zaista izazov. Lider EU, nemačka kancelarka Merkel, nalazi se pred odlaskom i objektivno oslabljenim autoritetom. 2019. godina donosi izbore i zebnju od nadiranja nacionalista i centrifugalnih snaga. Uz ove nevolje, dolaze i čisto ekonomski problemi: pretnja stagnacije, visoko učešće zaduženosti u odnosu na BDP i visok stepen trulih bankarskih zajmova.

Predviđanja za iduću godinu za stopu rasta BDP-a u EU se kreću oko 2%, što je nešto blago iznad onog što je ostvareno u 2018. godini. To sve treba primiti u kontekstu mnogih rizika koji su inicirani bilo globalno bilo unutar EU.

Kontekst Zapadnog Balkana. Neposredno okruženje Srbije se u novije vreme obeležava i analizira kao Zapadni Balkan. Svetska banka ovom području ukazuje posebnu pažnju izdajući redovne izveštaje o ekonomskim kretanjima kroz publikaciju *Western Balkans Regular Economic Development*. Iz baze tih podataka kretanja prezentiranih u tabeli rasta BDP-a zemalja Zapadnog Balkana proizilazi da je Srbija u svim godinama do 2018. bila ispod proseka, a da je u 2018. (još uvek na nivou oce-

USPORAVANJE EVROPE

Tokom 2018. godine pojavili su se opasni signali usporavanja EU. Italija je u četvrtom kvartalu zvanično ušla u recesiju, Nemačka ju je umalo izbegla, a i Britanija je pretrpela prve udare svojeg bregzitovanja.

- Italija je, prema podacima iz četvrtog kvartala 2018. godine i na osnovu podataka o performansama njene ekonomije, zvanično ušla u recesiju. Mnogi predviđaju da je ona startno mesto nove ekonomske krize. Tu postoje upitna izvršenja obaveza i politika koja je jeretička, kao dva stuba pretnji.
- Nemačka je krajem 2018. počela da zapinje. Razlozi su uglavnom posledice započetog trgovinskog rata koji je Tramp inicirao globalno. Nemačka se jako oslanja na svoju industriju koja je izvozno orijentisana, pa je dizanje tarifa udar na nju.
- Velika Britanija je iskusila prve udarce izazvane referendumskom odlukom da se distancira od EU. Ona uskoro neće biti deo EU i mnoge beneficije jedinstvenog tržišta joj izmiču. Mnoge svetske kompanije migriraju iz Britanije ka EU.

Tabela 1. Stope rasta BDP

Države	2014	2015	2016	2017	2018
Albanija	1,8	2,2	3,4	3,8	4
BiH	1,1	3	3,1	3	3,2
Crna Gora	1,8	3,4	2,9	4,3	3,8
Makedonija	3,6	3,9	2,9	0	2,5
Srbija	-1,8	0,8	2,8	1,9	3,5

Izvor: SB, WB Regular Economic Report 14/FII 2018, s.75

ne) na nivou proseka. Sve druge zemlje Zapadnog Balkana bile su uspješnije sa svojim merama stimulisanja rasta BDP-a.

Prema Svetskoj banci (12) u zemljama Zapadnog Balkana u 2018. godini ostvaren je bolji rast (3,5%) nego što je bio prognozirano (3,1%). U većini zemalja su tokom godine prognoze godišnjeg rasta korigovane naviše. Razvoj je bio stimulisan pojačanim javnim investicijama i potrošnjom. Javne investicije su pokazale slabosti jer nisu dobro vođene, usled čega su iskazale nižu efikasnost od očekivane. Zaposlenost je značajno porasla, a viša stopa rasta je bila podržana investicijama i izvozom. Fiskalni deficit pritiska većinu zemalja Zapadnog Balkana (izuzetak su BiH i Srbija).

Zemlje ovog područja su jako osetljive i u svojim političkim odnosima i u mnogim ekonomskim pokazateljima, kao što su tekući trgovinski deficit, dugovi, fiskalne teškoće i slaba disciplina u reformisanju sistema. I pored toga, očekivanja Svetske banke su da će se ovde razvoj intenzivirati, da će doći do rasta zaposlenosti i zarada, što će stimulisati potrošnju. Svim zemljama je potreban osetno viši nivo investicija koje bi podstakle razvoj. Nivo izvoza se mora podizati, sve zemlje imaju taj potencijal i jaku potrebu da se on i realizuje.

Srbija je na skromnom pretposlednjem mestu po stopi rasta BDP-a u 2017, ali se znatno popravila u 2018. godini, kad je došla na treće mesto, iza Albanije i Crne Gore. Ona mnogo drži do direktnih stranih investicija, koje su nesporno doprinele razvoju. Od njih se očekuje podsticaj restrukturiranja privrede, transfera tehnologije, rasta produktivnosti, kreiranja novih radnih mesta i podizanja nivoa izvoza. Uz to, ovakve investicije donose nove koncepte

menadžmenta, novi marketing i razvoj veština. Uticaj na razvoj niza delatnosti koje se povezuju sa stranim investicijama je u nekim slučajevima veoma značajan, pa se tako razvijaju liferanti mnogih delova koje strani investitori koriste u svojim pogonima. Zbog toga je vidljiv napor da se čine mnogi ustupci, kako bi strani kapital bio privučen. Ne treba ispustiti iz vida da ovo ima i svojih negativnih efekata. U mnogim slučajevima te investicije su privučene vrlo niskim zaradama, upošljavanjem uglavnom vrlo niskih kvalifikacija, izrabljivanjem radne snage (pojava koja nema publiciteta).

Srbija teži ubrazom razvoju i čini preterane ustupke stranom kapitalu, upravo radi privlačenja.

U svim razmatranjima sposobnosti privlačenja stranih direktnih investicija, kao pokazatelj privlačnosti uzima se mesto na Doing Business listi koju objavljuje Svetska banka. Reč je o rangiranju na bazi izabranih i posebno kombinovanih pojedinačnih pokazatelja koji indiciraju lakoću obavljanja biznisa. U Izveštaju Svetske banke za 2019. (10) Srbija je rangirana na 48. mestu, a u prethodnom rangiranju zauzimala je 43. mesto među rangiranim zemljama, mereno prema pogodnosti poslovnog ambijenta. U poređenju sa drugim zemljama Zapadnog Balkana Srbija je slabija samo od Makedonije. U svakom slučaju, to je dobra pozicija, čime se ukazuje da izlazi iz zone zemalja izrazito neatraktivnog poslovnog ambijenta. Dve godine ranije, Srbija je bila na 90. mestu, što znači da je značajno napredovala. Uviđajući značaj ove liste, Srbija je postavila organ koji specijalno vrši monitoring stanja po svim parametrima po kojima se meri lakoća odvijanja biznisa i vrši pritisak na zakonodavstvo i praksu da se što više prilagodi potrebama boljeg rangiranja na ovoj listi.

Srbija ima spor rast, ali izlazi iz zone zemalja izrazito neatraktivnih za direktne strane investicije.

Naravno da mnogi izazovi stoje pred razvojem zemalja Zapadnog Balkana. Prema poslednje dostupnom izveštaju Svetske banke, to su: mnoge strukturalne neusklađenosti, loše izvedene reforme, neproporcionalan i nedovoljno funkcionalan državni aparat, neaktivirano stanovništvo, visoke razlike u razvijenosti pojedinih delova unutar država, nedovoljna mobilnost rada, mnoge frikcije na tržištu rada.

Predviđanja su da će se u narednom periodu ubrzati rast zemalja Zapadnog Balkana. Taj rast je u 2017. godini bio 2,4%, a ocenjeno je da je u 2018. 3,5% i da će ta stopa biti ista u 2019. godini, dok će u 2020. porasti na 3,8% (12, 28). Ovim optimističkim gledanjima stoje nasuprot rizici, gde na eksternoj strani dominiraju rizici zatezanja uslova finansiranja, usporavanje rasta u EU i tenzije koje otuda dolaze, kriza Turske, nadirući globalni ekonomski protekcionizam. Unutrašnji faktori rizika su takođe značajni. Politička stabilnost u regionu je uvek upitna, odnosi između ovih država su krhki, ekonomska stabilnost je uglavnom vrlo slaba, nadolazeći izbori troše unutrašnje snage i prekopotrebnu koncentraciju za poboljšanje ekonomije i uslova života.

EKONOMIJA SRBIJE KROZ KLJUČNE POKAZATELJE

Ekonomija Srbije je, kao i celo društvo, u dugoj tranziciji ka tržišnoj ekonomiji i tržišnom društvu. Veoma su duge, spore i bolne promene koje se u njoj izvode. Strukturne promene su vrlo spore, a neusklađena struktura je izvorni generator glavnih problema ekonomije Srbije. Reforme su neprekidno u fokusu poslednjih godina. Izvode se pod intenzivnim uticajem Svetske banke i Evropske unije. Fokus narednog izlaganja je stanje Srbije u ekonomiji mereno po najznačajnijim parametrima.

Bruto domaći proizvod

Najbolji pokazatelj stanja ekonomije je visina bruto domaćeg proizvoda (BDP), naročito kada se izrazi po glavi stanovnika. Posmatranje u dužem nizu godina ukazuje da je dinamika stvaranja BDP-a u Srbiji veoma slaba. Podaci za prethodnih pet godina (izuzev gde je označeno drugačije) potiču od Narodne banke Srbije (7), svi iznosi su dati u milionima evra, a pružaju dokaz da je reč o vrlo slaboj ekonomiji.

Kretanje BDP-a Srbije predstavljamo u masi i stopi, odnosno u dinamici kretanja.

Grafikon 3. BDP

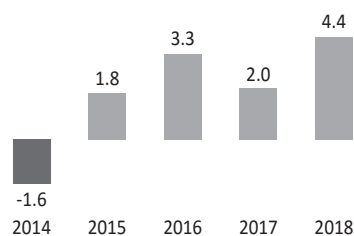
Masa BDP-a koju stvara Srbija je u globalnim razmerama skoro zanemarljiva – sa svojih 43 mlrd evra čini nešto preko pola procenta globalnog BDP-a. Ona je nedovolj-

na za podršku životnom standardu kakav se u proseku ostvaruje u svetu, što znači da je osetno ispod proseka. Pad u veličini BDP-a u Srbiji je nastao pred poslednju deceniju prethodnog veka, a tri decenije nakon toga, i stravičnih događaja obeleženih ratom, i srpska ekonomija nije dostigla BDP koji je tada ostvarivala.

Uzroci ovoga su brojni i isprepleteni, najpre teška drama rušenja starog sistema ekonomskih odnosa, a danas još uvek nezvedena tranzicija i niska produktivnost. Podaci govore da je u periodu od prethodnih pet godina zabeležen pad BDP-a u 2014, a potom neprekidni lagani porast. Uzroci traže tretman kako bi se podesili sa ciljevima u razvoju i otklonili prepreke u velikom gapu u životnom standardu građana Srbije u odnosu na životni standard EU. Jer, nizak nivo BDP-a produkuje mnoge ekonomske i socijalne nevolje i nezadovoljstva.

Stopa rasta BDP-a (godina na godinu) je imala u posmatranom periodu vrhunac u 2018. godini, kada je iznosila 4,4% u

Grafikon 4. Stope rasta BDP

nominalnom iznosu. Ako produbimo pogled malo više unazad: najveći pad stope rasta BDP-a, nakon nastanka svetske ekonomske krize, zabeležen je 2009. godine u iznosu od -3,1%, a potom je negativna stopa rasta zabeležena u 2012. i 2014. godini, kada je pad iznosio -1% i -1,6% respektivno

(prema podacima NBS). Nakon 2014. usledio je lagani i kolebljivi oporavak i rast BDP-a.

Sve intenzivnije reforme i jačanje nadgledanja nad čitavim procesom ekonomskog delovanja Srbije donose neke rezulta-

te, ali oni su uvek frustrirajući i, u poređenju sa okružujućim ekonomijama, srpska ekonomija ima najslabije performanse. Rast BDP-a od 2,0% u 2017. je bio pogođen nepogodama, bio je manji od očekivanog, a pad se pripisuje surovim uslovima u zimi i jakoj suši preko leta zbog čega je podbacila poljoprivreda, ali i energetika. Rast u 2018. godini je osetno bolji, ali kada se uporedi sa onim što postižu druge zemlje u okruženju i dalje je nezadovoljavajući. U svesti onih koji vode ekonomiju Srbije probila se potreba da se ovaj može ostvarivati samo kao rezultat sistematski vođene politike i jake kontrole nad svim faktorima rasta. Međutim, nema dovoljno kontrole i odlučnosti da se sve prepreke razvoja uklanjaju, niti da se interesi koji su kočnica razvoju eliminišu sa scene.

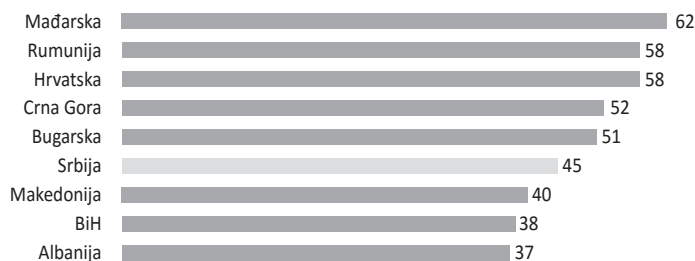
BDP po glavi stanovnika je vrlo nizak, što implicira nizak nivo životnog standarda u Srbiji. Posle padova izazvanih svetском ekonomskom krizom nastupilo je lagano oporavljanje uz neka dodatna posrtanja. U prethodnih pet godina BDP po glavi stanovnika je lagano rastao u skladu sa stopom rasta BDP-a. Valja zapaziti da je startna godina (2014) bila godina pada u odnosu na prethodnu godinu.

Bruto domaći proizvod po glavi je rezultat produktivne moći društva u celini, brojnog stanja stanovništva i zaposlenosti, ali i kvaliteta ekonomskog sistema i mera ekonomske politike. Zato se poslednjih godina stavlja snažan naglasak na zakone i institucije, i posebno na njihovo nadgledanje. Slika ovog pokazatelja ukazuje na, prvo, nizak nivo BDP-a po glavi, a drugo, variranje istog u skladu sa dinamikom ekonomske aktivnosti.

Realna individualna potrošnja po glavi stanovnika

Preračunato prema podacima datim a Eurostatu (1), realna individualna potrošnja (RIP) u Srbiji u poređenju sa zemljama iz okruženja potvrđuje predstavu o opštem vrlo niskom nivou životnog standarda prosečnog srpskog stanovnika.

Grafikon 5. RIP po glavi

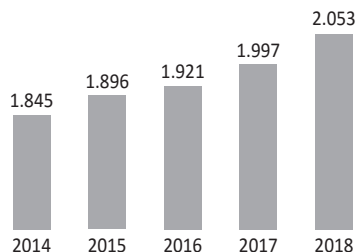

Iza Srbije stoje Makedonija, Bosna i Hercegovina i Albanija. Jasno da je ova slika refleksija svih ostalih postavki i performansi koje iskazuje srpska ekonomija.

Zaposlenost

Broj zaposlenih se neprekidno smanjivao nakon izbijanja krize. U posmatranom periodu, dakle nakon krize, Srbija je polagano dizala nivo zaposlenosti. Treba napomenuti da su problemi zapošljavanja uzrokovani niskim nivoom ekonomske aktivnosti, neizvedenom tranziciom, privatizacijama koje znače više ljudi van rada, ali i time da li se širenje aktivnosti odvija radno intenzivnim ili kapitalno intenzivnim aktivnostima.

Grafikon 6. Zaposleni

Fluktuacija nivoa aktivnosti uvek se i jasno može dokumentovati odgovarajućim fluktuacijama u nivou zaposlenosti. Niska produktivnost rada, strukturni defekti u zapošljavanju udruženi sa drugim uticajima reflektuju se na stanje zaposlenosti u društvu. Naša privreda nije samo sa mnogo nezaposlenih nego je i nekonkurentna.

Ukupan broj zaposlenih je u posmatranom periodu (iznosi u hiljadama) rastao. Najniži je bio 2014, a potom je sa oživljavanjem ekonomske aktivnosti rastao. Situacija je najbolja u 2018. godini, ali mnogo njih je i dalje nezaposleno.

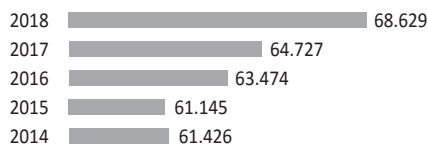
Jedan od izraženih fenomena u krizi je problem nezaposlenosti, koji je u Srbiji bio posebno vidljiv. Ovaj problem je u konotaciji sa siromaštvom koje je posebno tretirano. Problem nezaposlenosti je stavljen u fokus ekonomske politike i mera vlade, pa je učinjeno dosta da se stanje vrati na ono koje je vladalo 2008. godine. Uz ovo, na delu je bio i poseban program Svetske banke o olakšavanju tereta siromaštva u Srbiji.

Struktura zaposlenosti je izmenjena u prethodnih 10 godina, industrija je prestala da ima status najznačajnijeg područja zapošljavanja, a sektor usluga je i najveći stvaralac GDP-a i najveći usisivač radne snage.

Zarade u privredi niske produktivnosti i veoma slabe konkurentnosti su veoma niske. Plate u javnom sektoru su pod strogom kontrolom, a privatni sektor sve racionalizuje težeći što manjem izdatku, čemu im na ruku ide armija nezaposlenih.

Prosečna zarada po zaposlenom je u periodu nakon 2010. godine neprekidno rasla. U 2015. godini ona je opala u odnosu na nivo od prethodne godine, da bi potom bila u neprekidnom blagom porastu. Maksimum u veličini bruto zarade je dostignut 2018. godine, u kojoj je ona iznosila blizu

Grafikon 7. Prosečna bruto zarada

68.629 u neprekidnom blagom porastu. Maksimum u veličini bruto zarade je dostignut 2018. godine, u kojoj je ona iznosila blizu

70 hiljada RSD. Inače, zarade u javnom sektoru, kao i penzije, bile su pod zabranama uvećavanja uvedenih na preporuku MMF-a. Naravno da su zarade lakmus stanja životnog standarda i da je pažnja zainteresovanih uperena prema njima, restrikcije koje su važile prethodnih godina jasno su ukazale da zarade imaju svoje okvire čije probijanje donosi mnoge nevolje. Dalji rast zarada će biti usklađivan sa rastom mase iz koje se crpe.

Investicije

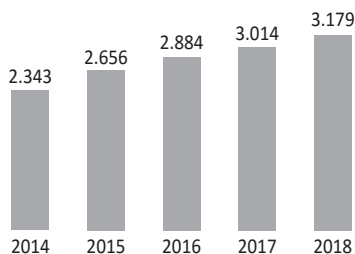
Rast BDP-a se ostvaruje novim investicijama koje se plasiraju ili u nove delatnosti i aktivnosti, ili u poboljšanje dejstva kapitala u postojećim upotrebama. Nema razvoja bez investicija, i kreatori ekonomske politike države su bili svesni toga, pa su značajno podupirali investiranje skoro isključivo inostranog kapitala obezbeđujući mu značajne poreske i druge privilegije.

Domaći izvori investiranja su krajnje oskudni, postoji značajan gap između potreba za razvojem koji se ostvaruje investiranjem i domaćih izvora investiranja. Taj gap se može zatvoriti jedino prilivom investicija izvan zemlje. Istina, strane investicije su uvek obimnije, mnogo bolje organizovane, oslonjene na planove multinacionalnih kompanija, imaju dugoročniji pogled, infuziju novih tehnologija, bolji menadžment i sofisticirani marketing. Ali, kapital iz spoljnih izvora traži mnogo uslova koji se ne odnose samo na mogućnost ostvarenja zadovoljavajućih prinosa, nego i na niz dodatnih beneficija. Domaći kapital je oskudan, slabog je obima i vrlo ograničen u svojim dometima. Međutim, investicije iz domaćih izvora ne treba stavljati van pažnje, one se u sve većoj meri baziraju na inovacijama i novim tehnologijama i pristupima. One su faktor rešavanja mnogih specifičnih potreba, što nije svojstvo krupnog kapitala.

Direktne strane investicije su imale svoj istorijski maksimum u 2006. godini, kada su iznosile 3,3 milijarde evra. Svoj minimum su dostigle 2012. godine, kada su iznosile 2,3 milijarde evra. Nakon toga je došlo do povećanja koje je stimulisano ozbiljnim reformskim zahtevima i okretanjem specijalne pažnje prema direktnim stranim investicijama. Prema podacima Narodne banke Srbije (7), direktne strane investicije su rapidno rasle pa su u septembru 2018. dostigle godišnji nivo od 3,2 milijarde evra.

Razlika je između onog u šta se investiralo u 2018, što su uglavnom *greenfield* investicije, i onog u 2006. godini, kada je priliv stranog kapitala ostvarivan kroz kupovinu preduzeća u

Grafikon 8. Direktne strane investicije

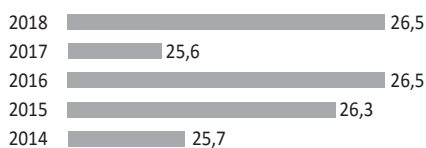

privatizaciji. Osetno je poboljšan pozitivni stav stranih investitora prema Srbiji, a time i priliv kapitala. U pozitivne faktore spadaju činjenice da je Srbija visoko na Doing Business listi Svetske banke, da je u njoj stopa korporativnih poreza najniža u Evropi, da se odlučno sprovode reforme, da ima vrlo kvalifikovanu radnu snagu i da gotovo polovina mladih ljudi govori engleski. Kao kontrateža ovome navode se: politička nestabilnost i rizik stagnacije, još uvek visok spoljni dug i trgovinski deficit, slaba transportna infrastruktura, duboko ukorenjena korupcija i slabosti administracije, administracija i procedure ne pogoduju preduzetničkim inicijativama.

Spoljni dug

Brzi rast spoljnog duga je alarmantna pojava u našoj ekonomiji. Od 17 mlrd evra, koliko je iznosio 2007. godine, narastao je na preko 26,5 mlrd evra u 2016. godini. U odnosu na 2007. godinu spoljni dug Srbije je narastao za 50%, tako da je dostigao blizu 26 mlrd evra 2015. godine. Tek su mere za njegovu kontrolu dale rezultate u smanjenju koje je registrovano u 2017. godini.

Grafikon 9. Spoljna zaduženost

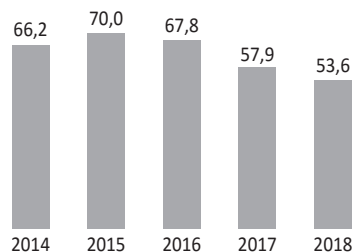

U odnosu na 2007. godinu spoljni dug Srbije je narastao za 50%, tako da je dostigao blizu 26 mlrd evra 2015. godine. Tek su mere za njegovu kontrolu dale rezultate u smanjenju koje je registrovano u 2017. godini.

Spoljni dug je veoma jak teret na slab BDP, on je veoma visok za naše uslove, poslednjih godina se vraća ka normalni, iako je EU norma za naše okolnosti ispod 50% BDP-a.

Kao posledica zaduženosti, Srbija je prisiljena da izdvaja značajan deo svojeg BDP-a i nameni ga otplati duga. Vrhunac je bio 2014. godine, kada je za otplatu duga moralo da se name ni blizu 5 mlrd evra. To je, svakako, enorman pritisak na inače slabu ekonomiju. Raduje podatak da je taj iznos opadao i to značajno u 2017, ali on je i dalje visok, jer odnosi skoro 10% BDP-a godišnje.

Grafikon 10. Spoljni dug u BDP

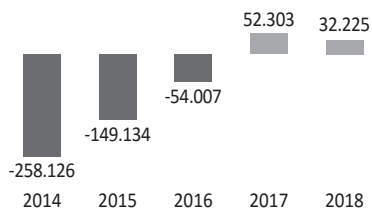
Alarmantno stalno povećanje zaduženosti javnog sektora je zaustavljeno, što je posledica specijalnog programa koji je sproveden pod monitoringom MMF-a. Visok dug je bio posledica neveštosti države da uskladi svoje rashode prema prihodima, odnosno nepostojanje kapaciteta stvaranja privrednog sektora kako bi doprinela fiskalnoj stabilizaciji. Poslednje dve godine nagoveštavaju stabilizaciju jer se neprekidno beleži smanjenje budžetskog deficita i pojava suficita.

Mnogi su razlozi prezaduženosti Srbije. Stoji činjenica da je to moderan ekonomski fenomen, na udaru su posebno slabo razvijene ekonomije, čime se iskazuje zavisnost od eksternog finansiranja. Slaba stvaralačka moć, nekonkurentnost i loše upravljanje faktori su koji doprinose zaduživanju u kom se vidi spas.

Fiskalna pozicija

Od nastanka globalne ekonomske krize 2008. godine, javne finansije Srbije klize nizbrdicom koja je obeležena visokim i rastućim fiskalnim deficitom, čija je posledica ubrzani rast javnog duga. Izrazito nepovoljne prilike su naterale vlast 2015. godine na usvajanje sprovođenja novog trogodišnjeg Program fiskalne stabilizacije. Energično držanje prema cilju je počelo da daje rezultate pa je deficit drastično smanjen, najpre je tokom 2015. godine prepoloavljen, a potom u 2016. godini sveden na jednu petinu deficita iz 2014. godine. Stanje

Grafikon 11. Fiskalni bilans opšte države

javnih finansija je u 2014. godini ugrozilo makroekonomsku stabilnost, iako nije bilo velikih očekivanja da se nešto može uraditi u kratkom periodu (nalaz Svetske banke), zbog očekivanih udara i mera oslobađanja viška zaposlenih u državnoj administraciji i lokalnoj samoupravi, kao i restrukturiranja državnih preduzeća. Međutim, rezultati su demantovali predviđanja i stvoren je optimizam u pogledu efektivnosti sprovođenja pravih mera.

Optimizam se materijalizovao tokom 2017. godine, kada je iskazan budžetski suficit. Od 2015. godine povoljno je delovao niz faktora: ubrzanje privrednog rasta u EU i regionu, smanjenje cena energenata, niske kamatne stope ECB, što je dalo vetar u leđa srpskim finansijama i pomoglo oporavak. U 2017. i 2018. godini došlo je do suficita u budžetu i smanjenja spoljnog duga na ispod 60% BDP-a. Ima osnova da se tvrdi da je u 2018. godini Srbija konsolidovala svoje finansije, iako nema osnova za opuštanje. Dva problema koja i dalje treba da reši, prema mišljenju Fiskalnog saveta (2, 4), čine: strukturna neusklađenost javnih finansija i niska stopa privrednog rasta.

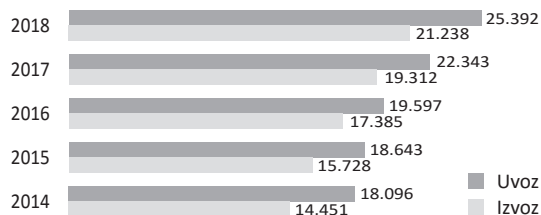
Uvozno-izvozna pozicija

Dugo godina je Srbija bila slabo ekonomski integrisana u širi ekonomski prostor, što se najjasnije izrazilo niskim delom BDP-a koji razmenjuje sa svetom. Nakon otvaranja, koje se odvija u poslednje dve decenije, učešće izvoza u BDP-u neprekidno raste. To znači da je privreda u sve većoj meri orijentisana na

izvoz, pa se mera u kojoj se izvoz nalazi prema BDP-u smatra bitnim indikatorom kapaciteta privrede da se organizuje kao tržišna.

Iz podataka koji su grafički predstavljeni vidljivo je: prvo, hronično manji izvoz

Grafikon 12. Odnos uvoz-izvoz

od uvoza (trgovinski deficit); drugo, da se jaz između ovih ustalio i održava se. U 2014. godini izvezeno je roba i usluga u iznosu od 14,5

mlrd evra, a uvezeno u vrednosti od 18,1 mlrd evra. Trgovinski deficit je iznosio skoro 4 mlrd evra. U 2018. je izvezeno u vrednosti od 25,4 a uvezeno u vrednosti od 21,2 mlrd evra, pri čemu je trgovinski deficit iznosio 4,2 mlrd evra. To je znak da se privreda postepeno sve više izvozno orijentiše i izvoz ima sve više učešća u BDP-u. Istovremeno, vidljiva je konstantna razlika vrednosti izvoza u odnosu na uvoz.

Restrukturiranje privrede i javnog sektora

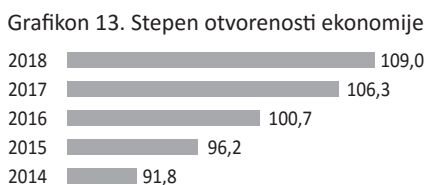
Privreda mora da se oslobodi državnih preduzeća koja žive od subvencija, što znači da rade a ne daju doprinos za ono što primaju. Njihov opstanak je politički uslovljen, a faktički je teret ostatku privrede. Javni sektor se polako i posle jakih pritisaka svetskih faktora polako oslobađa svojeg nasleđa. Srbija se nalazi pod analitičkom lupom IMF-a i Svetske banke, koje su uzele na metu javna preduzeća i preduzeća u posedu države, označavajući ih kao veliki teret, a ne pozitivni faktor ekonomije Srbije. U skladu s tim, prethodnih godina je mnogo rađeno na tome da se producenti pritiska na budžet restrukturiraju i eliminišu kao teret privredi. Tako su rešeni problemi najkрупnijih državnih preduzeća – Železnica Srbije, Srbijagasa, RTB-a Bor, a mnoga druga komercijalna preduzeća su ili prodana, restrukturirana, ili ugašena. Rezultat je da je budžet jasno rasterećen, a država je oslobođena od vlasništva tamo gde je vlasništvo prodala, odnosno osposobila preduzeća da se ekonomski ponašaju.

Kao značajan deo problema u očima Svetske banke označena su javna i javnakomunalna preduzeća, za koja je u prethodnim talasima reformisanja učinjeno dosta. Zahteva se dalja reforma, jer se ova preduzeća ne smatraju dovoljno odgovornim u izvršavanju svojih funkcija i nastoji se da se u njihovim ocenama postave kriteriji koji su primereni privrednim subjektima u komercijalnom sektoru. Mnogo je problema u sređivanju javnih i javnihkomunalnih preduzeća: nije sređena imovina u javnoj

svojini (5,), nisu uvedeni adekvatni finansijski kontrolni mehanizmi, izveštavanje nije pod punom kontrolom, upravljanje od strane osnivača je bez uvedenih mehanizama (5, 21). Očekuju se dalji pritisci sistemskog reformisanja javnih i javnokomunalnih preduzeća.

Stepen otvorenosti ekonomije

Empirija dokazuje da više otvorenosti i izloženosti svetu perspektivno donosi više ekonomskih beneficija, i valja se pridržavati tog stava. Srbija je na putu otvaranja prema svetu i normalno je da se susreće sa mnogim izazovima. Sve veća je proporcija onog što razmenjuje sa svetom u odnosu na ono što stvara. Stepem otvorenosti ekonomije meri se odnosom

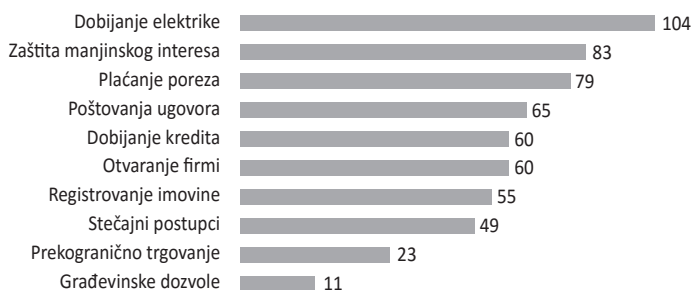
izvoza zajedno sa uvozom prema BDP-u. Prema podacima NBS, Srbija ima sliku svoje otvorenosti (merena odnosom izvoza zajedno sa uvozom prema BDP-u), kako je to vizuelizovano na grafičkom prikazu. Očituje se neprekidna uzlazna linija u razmeni Srbije sa svetom, pa je koeficijent otvorenosti ekonomije sve viši.

Prema ocenama analitičara, Srbija još nije dostigla zadovoljavajući stepen otvorenosti, ona je u grčevima prilagođavanja otvorenom tržištu i izazovima osvajanja stranih tržišta.

Lakoća obavljanja biznisa

Briga o poslovnoj klimi globalno nikad nije bila veća, i ona je prepoznata kao bitan faktor privlačenja kapitala, usled čega je pomno proučena. Kao rezultat te analize, označeni su faktori koji je čine. Kriteriji za njihovo ocenjivanje su dati, a Svetska banka redovno ažurira podatke o poslovnoj klimi i objavljuje ih u Doing Business listi. Sve vlade, pa i naša, vrlo su osetljive ne rezultate koji se iskazuju u ovoj listi. Svi investitori uzimaju

Grafikon 14. Rangiranje Srbije po Doing business listi

ovu listu kao bitan indikator klime koja ih očekuje u slučaju da odluče da investiraju u datu državu.

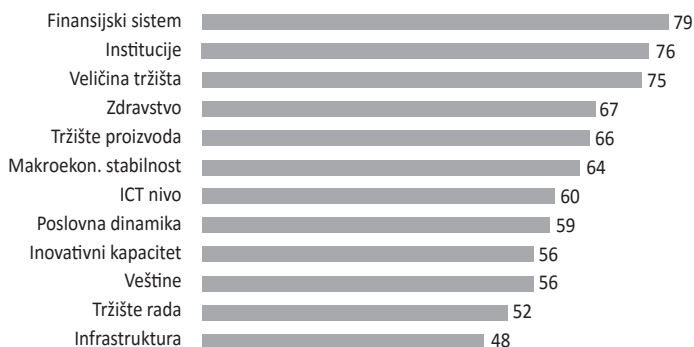
Srbija je na ovoj listi prema poslednjem ažuriranju iz januara 2019. na 48. mestu, prethodne godine bila je na 43. mestu, što znači da je pala za pet mesta. Iz liste se vidi da je Srbija najgora u pogledu dobijanja priključka na elektroenergetsku mrežu. Loše je rangirana i u pogledu zaštite manjinskog interesa, plaćanja poreza i obezbeđenja poštovanja ugovornih obaveza. Na svetloj strani ove liste su lakoća dobijanja građevinske dozvole i lakoća prekograničnog trgovanja. Važno je držati pažnju na ovoj listi jer je ona definitivno postala skup podataka od visokog interesa za one koji se predstavljaju stranom investitoru kao kandidat za prihvatanje investicije.

Primećeno je da vlade u svim državama usmeravaju pažnju ka činjenicama koje su uzete kao parametri za merenje poslovne klime, pa čak i da simuliraju mnoge elemente kako bi se što više uzdignle na Doing Business listi i na taj način dale signale potencijalnim klijentima radi njihovog privlačenja. I vlada Srbije je to učinila, ali sa efektom pada u 2018. godini u odnosu na prethodnu.

Konkurentnost

Pretpostavke za razvoj bitno su predodređene poslovnom klimom u kojoj se odvijaju ekonomske aktivnosti. Svetski ekonomski forum godinama ispituje stanje konkurentnosti ekonomija širom globusa i objavljuje svoje nalaze po izabranim parametrima u vidu Globalnog izveštaja o konkurentnosti (GCI). U razumevanju njegovih kvantitativnih kvalifikacija valja imati na umu da se radi o postavljenom maksimumu od 100 poena, pa svaka kvantifikacija automatski određuje koliko je po zadatom parametru data država daleko od maksimuma. Performanse Srbije u ovom pogledu mere se po parametrima izabranim od strane Svetskog ekonomskog foruma, čime je omogućeno da se upore-

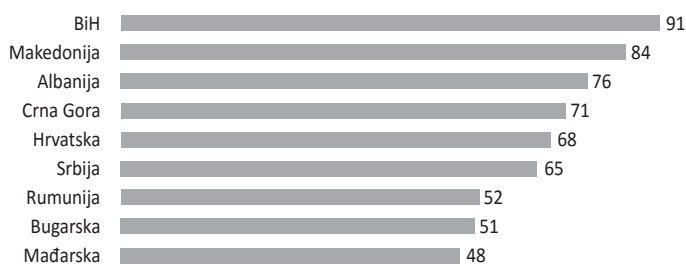
Grafikon 15. GCR rangiranje Srbije

đujemo s drugim državama i izvlačimo odgovarajuće zaključke radi preduzimanja mera i unapređenja. Na rang-listi formiranoj po izabranim kriterijima u 2018. dospeli smo na 65. mesto (14). Naš indeks konkurentnosti ukazuje da nam je najbolnije mesto slaba infrastruktura, potom tržište rada, veštine i inovaciona snaga. U odnosu na prethodnu godinu svuda je ostvaren napredak, jedino smo u pogledu institucionalne ocene pali niže.

U odnosu na zemlje u okruženju Srbija je u 2018. relativno dobro rangirana, od nje su bolji Rumunija, Bugarska i Mađarska, koja je na čelu liste. Stanje i pozicija Srbije su neprekidno u poboljšanju, što je rezultat sistematske brige o parametrima koji određuju konkurentsko rangiranje na listi Globalne konkurentnosti.

Grafikon 16. GCR rangiranje Srbije i okruženja

O kvalitetu poslovne klime u Srbiji posebnu brigu vode i strani investitori, koji redovno godišnje dostavljaju svoj izveštaj, u kom se ukazuje na proces neprekidnog usavršavanja. U njoj se konstatuje neprekidan napredak Srbije tokom prethodnih pet godina. U svom izveštaju za 2018. (3, 10) Savet stranih investitora ističe da je tokom 2018. godine održana stabilnost u napretku reformi, poboljšana je poslovna klima, unapređeno zakonodavstvo i regulativa.

PERSPEKTIVE

Perspektive su određene stanjem ekonomije, mogućnostima i pretnjama koje prate razvoj i odlučnošću u sprovođenju ekonomskih reformi. Stanje je takvo da postoje mnogi hendikepi koji usporavaju razvoj, a koji se odnose na kvalitete poslovne klime. Ovde se dotičemo nekoliko važnih signala nedovoljnosti u rastu i razvoju ekonomije Srbije, kao i izgleda koji predstoje.

Kočnice

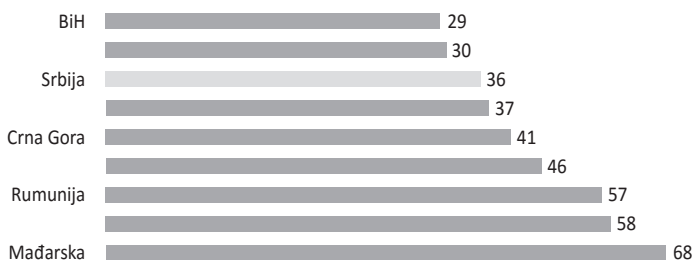
Spor ekonomski razvoj. Srbija jako zaostaje u svom razvoju, što znači da podbacuje ispod svog potencijalnog razvoja i da u odnosu na druge države sve osetnije zaostaje. Norma rasta je danas oko 3-3,5% rasta BDP-a, a Srbija ga ostvaraje na nivou

1,5-2%. Na taj način leđa drugih država su sve dalje ispred nje. Odgovor na pitanje zašto je naš ekonomski razvoj spor počiva na veoma kompleksnim uzrocima i strukturama u okviru kojih naš sistem funkcioniše. Akteri ekonomskih analiza koji su razvili kompleksne modele ekonomskog merenja rasta su brojni, a svojim ubedljivim argumentima oni snažno deluju na vlade da formiraju adekvatne predstave i adekvatno usmere svoje upravljačke mere. Razvoj je odavno prestao da bude spontana pojava, on je predmet mnogih analiza, a sve izoštrenijim upravljačkim i kontrolnim mehanizmima - on se proizvodi. Zemlje koje zaostaju u upravljanju, zaostaju u razvoju. Zemlje koje nemaju jasne mehanizme kontrole i neprekidnog korigovanja delovanja, zaostaju za onim zemljama koje ih uspešno sprovode.

Sintetički izraz svih mera upravljanja ekonomijom iskazuje se u životnom standardu, čija mera je BDP po glavi stanovnika. Ovaj izraz govori kolika je moguća potrošnja prosečnog stanovnika.

BDP po glavi stanovnika Srbije i zemalja u okruženju, kompariran uz reper EU=100, govori o tome da smo među devet zemalja rangirani na sedmom mestu, što znači da je šest zemalja ispred nas a samo dve su iza.

Grafikon 17. BDP po glavi EU=100

Izvor: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7489718/2-15062016-BP-EN.pdf/28dcdd85-11ec-49c5-9410-0376bea53913>

Očigledno je da smo na repu onih koji kaskaju u koloni formiranoj ka ulazu u EU.

U traganju odgovora na pitanje da li Srbija ostvaruje razvoj na nivou svog potencijala, Fiskalni savet je dao svoj odgovor (2). Ovaj upućuje na to da su kočnice razvoju, odnosno faktori nižeg realnog od potencijalnog razvoja (prvi je oko 3%, a drugi oko 5%) rezultat upravo uticaja institucija i klime u kojoj se investicije realizuju. Analiza koju je sačinio Fiskalni savet Srbije otkriva da naš privredni razvoj značajno zaostaje za potencijalnim nivoom razvoja iz sledećih razloga: prvo, zbog slabosti institucija, nedostataka u razvoju vladavine prava, a i neobuzdane korupcije; drugo, usled niskog nivoa investicija, a one su niske zbog nedostatka u vladavini prava i korupcije; treće, zbog nedostatka u obrazovnom sistemu. Ista analiza je pokazala da nivo ostvarenog razvoja zaostaje za gotovo 2% za potencijal-

nim. Autori analize tvrde da polovina zaostajanja potiče od slabе vladavine prava i korupcije, dok druga polovina uzroka potiče od niskih investicija i nedostataka u obrazovnom sistemu.

Nizak nivo investiranja. Razvoj traži materijalnu i institucionalnu osnovu. Investicije iskazuju iznose koji se izdvajaju iz BDP-a i namenjaju razvoju, a one su umršene u ekonomski i socijalni ambijent, pa ako ovaj nije pogodan one ne deluju na način kako bi mogle delovati. Reč je o institucionalnim uslovi-ma za stimulisanje investicija, pre nego o investicijama po sebi i nezavisno od okolnosti.

Nivo investicija u Srbiji iznosi oko 18% BDP-a. Ovo se može uporediti sa drugim zemljama i sa nivoom potrebnih investicija u skladu sa postojećim nivoom razvijenosti. Naravno, druge zemlje investiraju više, otuda imaju i višu stopu rasta BDP-a. Prosto je zaključiti da se mora obezbediti više izvora investiranja. S druge strane, pomenuta analiza Fiskalnog saveta Srbije tvrdi da imamo manji realni od potencijalnog rasta BDP-a u iznosu od 0,7% zbog nedovoljnih investicija. Nedovoljno investiraju i javni i privatni sektor. Vlada utiče i na jedne i druge investicije, s tim što su prve pod punom kontrolom i omaške u njima su direktna posledica lošeg upravljanja (na to se jasno ukazuje u analizama koje sačinjava Svetska banka), a druge su pod indirektnom kontrolom. Time se stvara povoljan ili nepovoljan privredni ambijent. Neophodnost na putu jačanja ulaganja u razvoj je jačanje kvaliteta upravljanja investicijama u javnom sektoru i pravljenje atraktivnije poslovne klime za investitora.

Nizak nivo investiranja – niska stopa rasta BDP.

Poslednjih godina je unapređen ambijent za poslovanje u Srbiji, mnogo je učinjeno na dovođenju stranih investitora, ali je primetno da domaći investitori gube motive jer se sve beneficije na nova ulaganja centriraju na stranog investitora, pri čemu je domaći zaboravljen. Srednja preduzeća imaju značajan potencijal, ali je potrebno stimulisati ih (8, 32). Zapostavljanjem domaćih aktera gubi se značajan razvojni potencijal. Uz tu zanemarenost dolazi i činjenica da se korupcija u vezi sa investicijama ne ispoljava toliko u domenu stranih investicija koliko u domenu privatnih, upravo zbog toga što su radnje u ovom području manje transparentne.

Korupcija – poseban problem. Korupcija je bitan činilac ekonomskog razvoja. Sva istraživanja uvek nanovo dokazuju da zemlje visoke korupcije proizvode nisku stopu razvoja. Prsti korupcije kočе privredni rast preusmeravanjem sredstava iz produktivnih na neproduktivne koloseke, korupcija narušava ravnopravnost tržišnih uslova, favorizuje one koji nisu dostojni ravnopravnosti. Ona blokira mnoge potrebe i onemogućuje koncentraciju privrednika na razvoj svojih snaga, te im i odvlači pažnju na razvojno nebitno i izvlači im sredstva ostavljajući

njihove snage umanjene. Nedovoljno nezavisno sudstvo je karakteristika u našem sistemu koja je prepoznata od strane nadglednika. Nepoštovanje ugovornih odnosa, teškoće u naplati potraživanja i problem zaštite prava i reda su faktori koji imaju značajne negativne učinke na razvoj.

Izrazita korupcija – izrazita kočnica razvoju. Srbija u ovom pogledu, komparativno gledano, stoji veoma, veoma loše. Postoje jasno predočeni kvantitativno iskazani negativni uticaji korupcije u Srbiji. Svetska banka (13) u svojim indikatorima kvaliteta upravljanja društvom opominje da je Srbija jedna od retkih zemalja u Evropi koja je po stepenu vladavine prava i visini korupcije u 2017. godini bila ocenjena negativno: sa -0,28 (skala je od -2,5 do +2,5). Prosek ove ocene kod zemalja u okruženju Srbije je +0,16, a prosek zemalja Centralne i Istočne Evrope je +0,56. Istraživanje Fiskalnog saveća Srbije (2, 4) sugeriše da bi i blago približavanje nivou ove ocene ka zemljama u okruženju značajno uvećalo rast BDP-a.

Evropska unija pritiska Srbiju da što energičnije radi protiv korupcije, a tokom 2018. godine pod tim pritiskom je izmenjen niz zakona u domenu borbe protiv pranja novca i korupcije uopšte. Sama ta promena je kozmetika ukoliko izostaje delovanje organa koji obezbeđuju doslednu primenu propisa.

Nezaposlenost i nizak životni standard. Srbija je napravila krupne korake poslednjih godina i statistički iskazuje značajan napredak u zapošljavanju. Dve su pojave ovde interesantne: prvo, i pored zapošljavanja koje se ostvaruje zahvaljujući uglavnom stranim investitorima, stopa nezaposlenosti je i dalje vrlo visoka u poređenju sa EU pokazateljima; drugo, to iskazivanje napretka u zapošljavanju je izazvalo diskusije u stručnim krugovima, jer se podaci o dinamici zapošljavanja i broja nezaposlenih ne podudaraju. Uz sve ovo, životni standard je vrlo nizak tako da se deo rešavanja problema nezaposlenosti odvija odlaskom u inostranstvo. Primetne su agresivne ponude za privlačenje stranih radnika koje dolaze od Nemačke. Krajem 2018. godine pojavile su se vesti o tome da mnoge delatnosti nemaju mogućnosti da regrutuju novu radnu snagu, pa je već došlo do poteza koji znače uvoz radne snage.

Ovaj problem rešava samo razvoj, i sve oči u rešavanju ovog i svih drugih pitanja su uprte na aktiviranje svih izvora rasta i pokretanju svih faktora na osnovama zdrave ekonomske politike.

Prognoze razvoja

Znaci ohrabrenja. Mnogo je nezadovoljstva, i očekivanja da se krene intenzivnije putem razvoja su velika. Ima znakova ohrabrenja. Srbija ide ka EU integracijama, uvodi standarde, otvara poglavlja (stalno se jedna zatvaraju a druga otvaraju), zakonodavstvo se neprekidno harmonizuje sa EU standardima, investicija je bilo u prošloj godini u relativno značajnoj meri, započele su reforme u javnom sektoru, odlučno se raskida s državnim preduzećima koja su proizvođači gubitaka, fiskalne promene su donele značajna poboljšanja, stečajevi su sve savršeni u svojim postupcima. U prethodnim godinama su zabeleženi znaci kao što su: intenziviranje rada na dovođenju stranih investitora (Železara Smederevo je dobila kineskog vlasnika, nemački investitori ostvaruju značajnije učešće u pokretanju privrede, a tu je i mnogo drugih manjih investicija), dalje povećanje zaposlenosti odnosno ublažavanje problema nezaposlenosti, javni dug se smanjuje a iz zone fiskalnog deficita prešlo se u zonu suficita, NBS i ceo bankarski sektor deluju kao stabilizujući faktor, u njemu su izvedena restrukturiranja, profiti koje su ostvarili u prethodnoj godini su značajno viši od onih u ranijim godinama. U celini, dosta je znakova koji opravdavaju očekivanje nešto življeg rasta.

Januara 2019. misija MMF-a je u Beogradu razmatrala dostignuća u 2018, po osnovu programa koji se sprovodi pod monitorovanjem MMF-a, i Srbija je dobila čestitke za dostignuća. S druge strane, vlast je demonstrirala svoju posvećenost daljim reformama, što je vrlo ohrabrujuće.

Pretnje i šanse daljem razvoju. Srbija ima niz razvojnih ograničenja koja su formirana nasleđenim i više decenija praktikovanim sistemom socijalnih i ekonomskih odnosa. Ona je skoro dve decenije na putu tranzicije ka tržišnom društvu koje nema alternative. Snaga ukorenjenih stavova i struktura je ogromna pretnja napretku, pa je potrebno i sistema i sile radi uvođenja modernih koncepata i struktura.

Bitno za razvoj Srbije – koncentracija vlade na reforme. S druge strane, stoje šanse za razvoj koje imaju potporu u postojećim političkim opredeljenjima i posvećenošću vlade reformama. Tome uporedo dodaju snagu spoljni faktori integracijama Srbije u EU, gde valja uvrstiti kako institucije EU tako i ostale globalne institucije.

Dalji razvoj zavisi od koncentracije vlade na rešavanje strukturnih i funkcionalnih problema kako na nivou vlasti i organizacije društva u celini, tako i u privredi.

Prognoze ekonomskih kretanja. Prognoza ekonomskih kretanja u Srbiji neraskidivo je vezana sa, prvo, globalnim ekonomskim kretanjima, a drugo, tekućim stanjem u ekonomiji. Globalna kretanja produkuju trendove koji, trenutno, utiču povoljno jer je opšti smer uticaja globalnih kretanja povoljan. Tekuće stanje predstavlja tačku iz koje se kreće u budućnost, a govori o ojačanim kapacitetima da se preduzmu odgovarajući koraci.

Srbiju interesuje Zapad, ali i Rusija i Kina, iz prostog razloga što žele da ju koriste kao tranzit i područje demonstracije uticaja.

Prognoze su da sa intenzivnijim ekonomskim kretanjima na Balkanu Srbija može imati samo boljitak, uz uslov stabilizovanja političkih odnosa. Srbija je izvoznik na celom prostoru eks-Ju tržišta, ima velike komparativne prednosti i sa stanovišta ljudskog kapitala, menadžerskog kapitala, sa stanovišta geografskog položaja, većina faktora ide u prilog podrške njenom razvoju.

Tabela 2.

Države	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Prosek
Albanija	2.2	3.4	3.8	2.6	3.5	3.5	3.33
BiH	3	3.1	3	3.2	3.4	3.5	3.20
Bugarska	3.6	3.9	3.8	3.9	4	3.9	3.85
Crna Gora	3.4	2.9	4.2	2.9	2.5	2.1	3.00
Hrvatska	2.3	3.2	3	2.6	2.8	3	2.82
Mađarska	3.4	2.2	3.9	3.8	3.1	2.9	3.22
Makedonija	3.8	2.4	1.5	3.2	3.9	4	3.13
Srbija	0.8	2.8	2	3	3.5	4	2.68
Rumunija	3.9	4.8	6.4	4.5	4.1	3.5	4.53

Izvor: Global Economic Prospects, Jan 2018

Tekuće prognoze Svetske banke, MMF i EU faktora ukazuju na moguću stopu rasta BDP-a Srbije u 2018. od 3%. Svetska banka je u januaru 2018. godine sačinila prognoze razvoja za Srbiju, koje dajemo uporedno s prognozama za zemlje sa kojima se graničimo. Tabelarni pregled ukazuje da je Srbija sa najnižom stopom rasta GDP-a, računato kao prosek koji uključuje podatke za prethodne tri godine zajedno sa projekcijama za naredne tri godine.

LITERATURA

1. Eurostat, Consumption per capita varied by almost one to three across EU member states, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7489718/2-15062016-BP-EN.pdf/28dcd85-11ec-49c5-9410-0376bea53913>
2. Fiskalni savet Srbije, Zašto privredni rast Srbije zaostaje?, <http://www.fiskalnissavet.rs/doc/istrazivacki-radovi/FS-Radni-dokument-2019-01.pdf>.
3. Foreign Investors Council, White Book 2018, <http://www.fic.org.rs/projects/white-book/white-book-publication.html>
4. International Monetary Fund, World Economic Outlook, October 2018, <https://www.bookstore.imf.org/books/title/world-economic-outlook-october-2018>
5. Milojević, M., Javna preduzeća u Srbiji 2017, REVIZOR, 84/2018
6. Milojević, M., Sređivanje imovine u javnoj svojini, REVIZOR, 78/2017
7. Narodna banka Srbije, Statistika, <http://www.nbs.rs/internet/latinica/80/index.html>
8. Stošić, I., Đuričin, S., Ekonomsko-finansijski rezultati poslovanja sektora srednjih preduzeća Republike Srbije, REVIZOR, 84/2018
9. The Global List, The Economist, January 26th-February 1st 2019
10. World Bank, January 2019, Doing Business 2019, <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB19-Chapters/DB19-Country-Tables.pdf>
11. World Bank, Global Economic Prospects, January 2019, <http://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
12. World Bank, Western Balkans Regular Economic Development, Fall 2018, <http://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report>
13. World Bank, Worldwide governance indicators, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>
14. World Economic Forum, Global competitiveness report 2018, <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/country-economy-profiles/#economy=SRB>

THE ECONOMY OF SERBIA 2014-2018 THROUGH KEY INDICATORS SUMMARY

Key words: Serbia, Reforms, Gross domestic product, development rate, Investments

Serbia has not yet carried out the transition of its system of social and economic relations, it has not yet institutionalized and restructured itself in the way that other countries of former socialism did. The very fact that it has not yet reached the 1989 GDP level speaks for itself. There are many remains of the old features that do not fit the market economy. Serbia has not found a way to organize itself to achieve the significant growth needed to get out of the troubles that emerged after the fall of the Berlin Wall. Messages from our analysis is that, despite the institutional reforms that Serbia successfully performs, it is facing great challenges. It sharpens the gap against other comparable countries. The message is that only brave reforms can lead to improvement.